OLAV B. LYSKLETT

Ute hele uka

NATUR- OG FRILUFTSBARNEHAGEN

UNIVERSITETSFORLAGET

UTE HELE UKA

Olav B. Lysklett

UTE HELE UKA

Natur- og friluftsbarnehagen

Universitetsforlaget

© Universitetsforlaget, Oslo, 2020
ISBN: 9788215049472
1. utgave, 1. versjon, Universitetsforlaget, 2020
E-utgaven baserer seg på 1. trykte utgave, Universitetsforlaget 2013

Elektronisk tilrettelegging: Universitetsforlaget
Omslagsdesign: Endre Barstad
Sats/design: Rusaanes Bokproduksjon AS
Bilder hvor fotograf ikke er oppgitt er tatt av forfatteren.

Boken er utgitt med støtte fra Kunnskapsdepartementet ved Lærebokutvalget for høyere utdanning.
Forfatteren har mottatt støtte fra Det faglitterære fond.

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Universitetsforlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.universitetsforlaget.no
post@universitetsforlaget.no

INNHOLD

Forord 11
Innledning 13

Kapittel 1
Utviklingen av naturbarnehager i Norge 17
Kort om barnehagens historie 17
Etterkrigstida 18
Etter år 2000 19
Utviklingen av antall barnehageplasser 19
Friluftsliv og samfunnsutvikling 20
Naturen til nytte 20
Økt fritid og velstand 21
Moderne friluftsliv og offentlige dokumenter 22
Utviklingen av naturbarnehager i Norge – fokus på lek og læring ute 23
Tomm Murstads hytter langs Holmenkollbanen i Oslo 23
Vektlegging av utelek 27
Det starter på 1970-tallet 28
En nybygd barnehage med naturtomt 30
Økt fokus på barn og friluftsliv 32
Den nye rammeplanen for barnehagen 1996 33
Det store frislippet – en kraftig økning i antall naturbarnehager 35
Behov for å rydde opp? 37
Antallet naturbarnehager stiger 38
Hva skyldes denne store økningen? 39
Er veksten over? 42
Oppsummering 42
Har du tenkt over 43

Kapittel 2
Barnehageloven og rammeplanen gir grunnlaget 44
Barnehageloven 44
Rammeplanen 45
Del 2 av rammeplanen – barnehagens innhold 47
Ny barnehagelærerutdanning 51
Kunnskapsområdet natur, helse og bevegelse 52
Oppsummering 54
Har du tenkt over 55

Kapittel 3
Utelek året rundt i kjente omgivelser. Hva kjennetegner ulike naturbarnehager? 56
Hvorfor kaller barnehagen seg naturbarnehage? 58
Offentlig eller privat eier / driver? 58
Hvor lenge har barnehagen / avdelingen vært naturbarnehage? . . . 59
Store eller små naturbarnehager? 59
Småbarnsplasser og storbarnsplasser 59
Småbarn ute om vinteren 60
Hvor mye tid bruker barnehagene ute per dag? 61
Når de er så mye ute, hva gjør barnehagene da? 62
Hvilke krav stilles til et godt referanseområde? 63
Styrernes fokus på ulike mål i barnehagen 65
Eksempler fra forskjellige naturbarnehager 67
Berggylta – en flytende barnehage 67
Bussbarnehagen Vestavinden 70
Nilsbyen friluftsbarnehage – Trondheims første friluftsbarnehage 73
Kvisthula – en friluftsavdeling i grillhytte 76
På tur med Turtil – en minibuss på omgang! 78
Oppsummering 80
Har du tenkt over 81

Kapittel 4
Ute hele dagen – om organisering, usynlige grenser, venteplasser etc. 82
Før en drar fra barnehagen 82
Bekledning og sko for barn 83
Klær og utstyr for de voksne 84
Barnas sekk 84
Voksensekken, vogn eller pulk 84
Valg av turmål/lekeplass 85
Rutiner ved påkledning 86
Usynlige grenser rundt barnehagen 86
På vei til lekeplassen – venteplasser 87
På lekeplassen/turmålet 89
Hvordan holde oversikten ute i naturen? 89
Hvordan ta i bruk nye lekeplasser eller turmål? 90
Turmål og lekeplasser som ofte har besøk av andre 91
Dekking av primærbehov 91
Sikkerhet og beredskap 93
Daglige og spesielle rutiner 93
Gjennomgang av rutiner og øving 94
Tid til møter og planlegging 94
Fast møtedag 95
Møter på kveldstid 95
Planleggingsdager 95
Oppsummering 95
Har du tenkt over 96

Kapittel 5
Naturbarnehager i utlandet 97
Naturbarnehager i Sverige 98
Friluftsfrämjandet 100
«I Ur och Skur» 100
Rönnbackens förskola (http://www.ronnbackensforskola.sundsvall.se/) 106
Dagsrytmen i Rönnbackens förskola i Sundsvall 108
En sammenligning av svenske og norske naturbarnehager 108

Om danske naturbarnehager 110
Historien 110
Hvordan gjør de det i Danmark? 112
Flere ulike modeller i Danmark 113
Skovtrodlen skovbørnehave i Århus (http://www.krageper.dk/forside) 114
Dagsrytmen i Skovtrodlen skovbørnehave i Århus 116
En sammenligning av danske og norske naturbarnehager 116
Tyske «Waldkindergarten» 117
Hva kjennetegner de tyske skogbarnehagene? 118
Hva gjør de når de er ute i skogen? 119
Erdfloehe Waldkindergarten d.e. (http://www.erdfloehe.de/) . 120
Dagsrytmen i Erdfloehe Waldkindergarten 121
En sammenligning av tyske og norske naturbarnehager 125
Oppsummering 125
Har du tenkt over 126

Kapittel 6
Personalet i naturbarnehager 127
Ulike kjennetegn ved personalet i naturbarnehager 128
Kurs og utdanning i friluftsliv 128
Fritidsinteresser 129
Hvorfor har de valgt å arbeide i akkurat den barnehagen? 129
Motivasjon og trivsel 130
Ansatte i naturbarnehager trives best ute 131
Menn i barnehagen 132
Hva kjennetegner menn som jobber i naturbarnehager? 132
Hvorfor arbeider mennene i denne typen barnehager? 133
Høy trivsel 133
Andre forklaringer på hvorfor det er så mange menn i naturbarnehager 134
Rekruttering av flere menn til barnehagen! 135
Er det viktig med flere menn i barnehagen? 135
Rekruttering av flere menn til barnehagen gjennom naturbarnehager! 136

Hvilke tiltak mener du er viktig for å rekruttere mannlig ansatte i barnehagen? . . . 136
Oppsummering . . . 136
Har du tenkt over . . . 137

Kapittel 7
Hva er effekten av naturbarnehager? . . . 138
Generelt om forskning på barn og natur/uteaktivitet . . . 138
Forskning på naturbarnehager . . . 140
Naturbarnehagers betydning for barns motoriske utvikling . . . 142
Barnehagebarns fysiske aktivitet, kroppsmasseindeks og sykdomsfravær . . . 143
Naturen som arena for barns lek . . . 145
Konsentrasjon, oppmerksomhet og kreativitet . . . 145
Andre studier . . . 146
Hva sier barnehagelærere i naturbarnehager? . . . 147
Friere hverdag . . . 147
Nærhet til naturen og tid til fordypning . . . 148
Barna blir bevisste, selvstendige og respekterer usynlige grenser 149
Barna utvikler god motorikk . . . 150
Barna engasjerer seg selv og leker på egen hånd . . . 150
Avslutning . . . 150
Oppsummering . . . 151
Har du tenkt over . . . 151

Kapittel 8
Gjest i naturen . . . 152
Hvordan opplever barn natur? . . . 153
Opplevelsesfasen . . . 154
Undersøkelsesfasen . . . 154
Refleksjonsfasen . . . 154
Miljøtrappa – å bli et miljøbevisst menneske . . . 156
Kunnskap om og kjærlighet til naturen . . . 157
Forståelse for planter og dyr . . . 157
Bærekraftig utvikling . . . 160
Kjærlighet til naturen . . . 160

Hva innebærer det å ha kjærlighet til naturen og det som lever der? 160
Hvordan kan voksne hjelpe barn til å opparbeide en slik kjærlighet eller respekt? 161
Det finnes mye å undre seg over i naturen 163
Naturopplevelsen – en verdi i seg selv 167
Eksperimenter i og med natur 167
De store og vanskelige spørsmålene 169
Hvordan formidles natur i danske naturbarnehager? 170
Allemannsretten 173
Sporløs ferdsel 174
Eksempler på hva vi kan gjøre i barnehagen 175
Oppsummering 178
Har du tenkt over 179

Kapittel 9
Den gode naturbarnehagen! 180
Beskrivelse av barnehagen 180
Organisering og rutiner, etc. 181
Året rundt 183
Sensommer og høst 183
Vinter 188
Vår 190
Sommer 192
Oppsummering 198
Har du tenkt over 198

Litteraturliste 199

Register 206

FORORD

Dette er en bok om en type barnehage som jeg ikke kjente til da jeg startet mitt arbeid ved Dronning Mauds Minne Høgskole i 2001. Frem til da hadde ikke barnehagen vært spesielt interessant for meg siden jeg underviste i idrettsfag, enten på videregående eller høgskole. Det skiftet fort da jeg selv ble far for første gang i år 2000 og begynte å tenke på hva slags barndom dagens barn har. Jeg så fort at den barndommen jeg hadde, er fjern fra det dagens barn opplever. Min oppvekst var preget av hjemmeværende mor og barns lek i gata i det som da var Trondheims utkant. Vi dro på oppdagelsesreiser rundt om i nabolaget og hadde flere små skoger som lekeplasser. Normanssenskogen var et slikt lite skogholt og forsvant fordi det skulle bygges et hus på tomta. Så stor var den skogen! Jeg vokste opp med elg i hagen hver vinter og søndagsturer på ski med appelsin i brystlomma. En slik oppvekst er ganske forskjellig fra det dagens barn opplever.

Barnehage for ettåringer og skolestart når barna er seks år, er det som er vanlig i dag. I alle fall om man vokser opp i nærheten av en by. Det vil si at barna har brukt det meste av livet sitt i barnehagen når de begynner på skolen. Derfor er barnehagen en viktig institusjon. Innholdet i barnehagen er regulert gjennom rammeplanen, men det er opp til hver enkelt barnehage hvordan målene skal nås. Dette gir etter mitt syn stor frihet, og det har ført til at en har fått et stort mangfold blant barnehagene i Norge. Her er naturbarnehagene en type barnehage som skiller seg ut. Dette er barnehager som etter min mening kan veie opp for den store forskjellen det er mellom min egen oppvekst og det dagens barn opplever. Naturkontakt gjennom ulike årstider, fleksible rammer og rutiner og ikke minst en frihet til å bevege seg nesten hvor en vil, gir etter min mening barn et godt barnehageliv.

Jeg vil takke mine gode kolleger i fysfos-seksjonen, Kari Emilsen som jeg har

samarbeidet mye med, og Niels Ejbye-Ernst som kom på besøk til Trondheim fra Danmark for å få inspirasjon til sin doktorgrad. Han har delt sin oversikt over forskningsfeltet med meg, og det setter jeg stor pris på. Monika Seland og Ellen Beate H. Sandseter har lest og kommentert ulike utkast, og det er jeg takknemlig for.

Jeg vil òg takke alle de barnehagene som har tatt imot både meg og mine spørreskjemaer. Uten deres velvilje hadde jeg aldri fått nok å skrive om.

Størst takk til Erlend, Kjartan og Sissel som sammen og hver for seg har gitt meg flotte opplevelser i naturen, både langt til fjells og i nabolaget. Jeg håper vi får mange flere naturopplevelser sammen.

Trondheim, 15. mars 2013
Olav B. Lysklett

INNLEDNING

Dette er en bok om naturbarnehager skrevet av en førstelektor i fysisk fostring, og min bakgrunn som lærer ved Dronning Mauds Minne Høgskole i mer enn ti år preger den selvsagt. Det er mange perspektiver som kan knyttes til faget fysisk fostring, og friluftsliv, motorikk, fysisk aktivitet og helse er eksempler på dette. Faget natur og miljølære er også godt til stede, spesielt i kapittel 8.

I denne boka har jeg valgt å bruke begrepet naturbarnehage. Hovedårsaken til det er at begrepet friluftsbarnehage er nært knyttet til begrepet friluftsliv, og når en snakker om friluftsliv, er det som oftest knyttet til fritida. Man kan nok hevde at barn som går i naturbarnehage bruker mesteparten av tida si på friluftsliv, men en kan stille spørsmål om det kan kalles fritid? For de voksne som har sitt arbeid i naturbarnehagen, er det i alle fall ikke snakk om fritid. I tillegg kan begrepet friluft være et annet ord for det å være ute. Er man i friluft, har man som oftest ikke tak over hodet, og mange barnehager i Norge er jo ute i friluft store deler av dagen. Slik sett kan barnehager som er mye ute, si at de er ute i friluft, men jeg tror ikke det er så mange barnehager som ville kalt seg friluftsbarnehage av den grunn. På grunn av at begrepet friluftsbarnehage kan knyttes til begrepet friluftsliv og begrepet friluft, har jeg valgt å bruke begrepet naturbarnehage. Natur er noe implisitt utendørs, og da er en jo i friluft.

Boka er skrevet med tanke på å gi leseren et innblikk i hva en naturbarnehage er. Ulike sider ved denne barnehagetypen blir beskrevet, og kapitlene kan leses hver for seg eller alene. På slutten av hvert kapittel er det en kort oppsummering og noen spørsmål til ettertanke og refleksjon.

Det første kapittelet tar for seg den historiske utviklingen av naturbarnehager. Her tar jeg først for meg den norske barnehagehistorien før jeg kort beskriver friluftsliv og samfunnsutvikling i Norge siden slutten av 1800-tallet.

Denne utviklingen danner grunnlaget for utviklingen av naturbarnehagene, og det er denne utviklingen som belyses. Det har vært en sterk økning i antallet naturbarnehager siden slutten på 1990-tallet, og ulike forklaringer på denne økningen blir gitt.

Barnehageloven og rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver er tema for kapittel to. Det er disse to dokumentene som danner grunnlaget for all barnehagevirksomhet i Norge. Jeg viser hvordan barnehageloven og rammeplanen legger føringer på bruk av natur, og hvordan naturbarnehagene kan forholde seg til dette når de velger å være ute det meste av tida. Den nye nasjonale forskriften om rammeplan for barnehagelærerutdanning som skal iverksettes fra høsten 2013, blir også omtalt.

Hvilke særtrekk som kjennetegner naturbarnehager, behandles i kapittel tre. Her viser jeg mye til egen forskning. Fem gode eksempler på barnehager som bruker naturen mye, blir beskrevet her.

Å være ute hele eller store deler av dagen krever gode og gjennomarbeidede rutiner. I kapittel fire får leseren en innsikt i hvordan ulike naturbarnehager har løst de utfordringene det medfører når barna skal være ute hele dagen. Her er det mange praktiske tips som en kan ha nytte av dersom en vil ta med seg barnehagebarn ut i naturen.

Naturbarnehager er ikke et norsk fenomen. Kapittel fem tar for seg naturbarnehager i utlandet og spesielt i Sverige, Danmark og Tyskland. Hvert land blir behandlet for seg, og forhold som er av betydning for utviklingen av naturbarnehager i det enkelte landet, blir beskrevet før en representativ barnehage blir presentert. Til slutt sammenligner jeg norske naturbarnehager med de utenlandske.

Personalet er barnehagens viktigste ressurs, og det er opp til de voksne hvordan barnehagedagen blir for barna. Det er personalet som organiserer barnehagedagen, bestemmer innholdet fra dag til dag og har kontakt med barna. Rammeplanen har klare føringer, men de ansatte har likevel stort spillerom. Dermed kan en si at den viktigste ressursen i barnehagen er hver enkelt voksen. Da blir det viktig å se nærmere på hvem det er som arbeider i naturbarnehager og hva som kjennetegner dem, og dette gjøres i kapittel seks.

Jeg vil tro at de aller fleste som arbeider i naturbarnehager vil hevde at barn har godt av å være i naturen, og de har mange gode argumenter for å velge nettopp denne barnehagetypen. Men hvor godt er disse argumentene

fundamentert? Holder det å mene at det er bra for barn å være i naturen? Eller trenger vi klarere bevis? I kapittel sju vil jeg gå gjennom noe av forskningen som er gjort både på barn og natur, og på barn som har gått i naturbarnehager.

Kapittel åtte heter «Gjest i naturen» og tar for seg hvordan naturbarnehagen kan ta hensyn til naturen. Sporløs ferdsel eller bevissthet om hvordan man lager minst mulig spor når man ferdes i naturen, er viktig. Dette kapittelet er skrevet sammen med min kollega fra natur- og miljøseksjonen ved DMMH, Hjørdis K. Bakke, og vi tar opp ulike miljøperspektiver og ser på hvordan naturbarnehager kan formidle kunnskap om natur og miljø.

Til slutt i boka presenterer jeg den «gode naturbarnehage» i kapittel ni. Beskrivelsen vil inneholde noen av mine tips til hva en kan gjøre i naturbarnehagen. Min erfaring er at det finnes mange naturbarnehager som har gode rutiner, gjennomarbeidede årsplaner og masser av gode erfaringer med det å bruke naturen som en bærebjelke i barnehagedriften. Gjennom å vise noen eksempler fra disse naturbarnehagene og begrunne hvorfor jeg mener at de er spesielt gode, vil jeg prøve å beskrive «den gode naturbarnehagen».

KAPITTEL 1

UTVIKLINGEN AV NATURBARNEHAGER I NORGE

Naturbarnehagens historie i Norge er en historie som er tett sammenvevd med resten av samfunnsutviklingen. To områder er av stor betydning for naturbarnehagens utvikling; barnehagens historie i Norge og utviklingen av friluftslivet. Dette kapittelet gir en kort innføring i områdene.

Kort om barnehagens historie

Barnehager er et relativt nytt fenomen i Norge i historisk sammenheng, og den første institusjonen som tok hånd om barn på dagtid, var «Selskabet Det Nødlidendes Venner» i Trondheim. Det startet opp som Norges første barneasyl i 1837. Dette var et tilbud til underklassen og hadde fokus på ernæring og pleie. Frem til ca. 1930 beholdt asylene fokuset på ernæring og pleie, og det var først på 30-tallet at asylene ble forandret til barnehager eller daghjem. I denne forbindelse hadde også personalet utdanning som barnehagelærer (Grude, 1987). I Norge, som i andre land, kunne man på denne tida se to tradisjoner. På den ene side hadde man asylene, og på den annen side de «fröbelske barnehager» (Flekkøy, 1987). Fröbel etablerte «Kindergarten» i Tyskland og mente at små barn måtte lære gjennom lek og aktivitet (Grude, 1987). Dette tilbudet var opprinnelig tenkt for alle samfunnslag, men ble først og fremst brukt av overklassen som ønsket et pedagogisk tilbud til sine barn, som et supplement til den hjemmeværende mors oppdragelse og omsorg. Å være personale i slike barnehager ga ikke stor inntekt, så stillingene var stort sett

besatt av unge kvinner fra middelklassen (Grude, 1987). Den første barnehagen i Norge hvor hele personalet hadde utdanning, var den katolske St. Sunniva barnehage i Oslo, som ble startet i 1934 (Grude, 1987).

Etterkrigstida

Gjennom barnetrygd ville staten sikre alle barn en rimelig materiell minstestandard fra fødselen av, og selv om forslaget kom i 1930-årene, ble det ikke vedtatt før etter krigen. 1950-årene var først og fremst husmødrenes epoke i Norge, og innen velferdspolitikken hadde heldagsbarnehagen liten plass. Husmorbarnehager, som ble startet i denne perioden, skulle sørge for at husmødrene fikk en lettere hverdag uten barn. Etter 1950-årenes husmorepoke fulgte et tiår med industriell vekst og økt privat forbruk, og gifte småbarnsmødre trengtes som arbeidskraft. Lyseth-komiteen (1962) ble i 1959 det første offentlige utvalget som utelukkende skulle utrede daginstitusjoner og behovet for å bygge flere (Korsvold, 1997, s. 87). Da den kom med sin innstilling i 1961, viste den at det fantes i alt 259 institusjoner, og at bare 2 % av barna hadde plass i det som het småbarnsstue, daghjem eller barnehage. Utvalget kom frem til at minst 25 % av barna som bodde i byer og tettbygde strøk, ville ha behov for en institusjonsplass (Korsvold, 1997, s. 89). En utbygging av flere daghjem var nødvendig. Begrunnelsen for dette var først og fremst at lønnsarbeid skulle bli mulig for flere kvinner. 1960-årene ble en overgangsfase mellom 1950-årenes husmorbarndom med lite fokus på velferdsordninger for barn, til en ny oppmerksomhet rundt slike ordninger i 1970-årene. Dette var tiåret da oljeeventyret for alvor startet, og husmorbarndommen fra tiårene forut smuldret langsomt bort. Barnehageloven ble vedtatt i 1975, og barnehage ble navnet på alle typer institusjoner for barn under skolepliktig alder. Dekningsprosenten økte fra 2,8 % til 20 % i løpet av dette tiåret, og stadig flere barnehager ble bygd og drevet av det offentlige (Korsvold, 2008). I årene fra 1970 og frem til årtusenskiftet forandret Norge seg fra et industrisamfunn til et informasjons- og kunnskapssamfunn. Vi fikk store endringer i både arbeidsmarked, velferdsordninger og familiemønstre. Andelen barn som gikk i barnehage i 1988 var på 33 %, og ti år senere var prosentandelen steget til 60. Skolestart for seksåringer (Reform 97) frigjorde mange barnehageplasser og økte prosentandelen ytterligere (Korsvold, 2008, s. 170). Stortingsmeldingen om barnehagen som ble lagt frem i 1988 (FAD, 1988) hadde som mål å gjennom-